

"חשבת דרכי ואשיבה רגלי אל עדתיך"

א

חז"ל אומרים (אדר"ב נוסחא א פי"ד) :

כשמת בנו של רבן יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לנחמו. נכנס רבי אליעזר וישב לפניו ואמר ליה: רבי, רצונך אומר דבר אחד לפניך? אמר לו: אמור. אמר לו: אדם הראשון היה לו בן, ומת, וקבל עליו תנחומין. ומנין שקבל עליו תנחומין? שנאמר (בראשית ד, כה): "וַיַּדַע אָדָם עוֹד אֶת אִשְׁתּוֹ" – אף אתה קבל תנחומין. אמר לו: לא די לי שאני מצטער בעצמי, אלא הזכרת לי צערו של אדם הראשון?!

נכנס רבי יהושע ואמר לו: רצונך אומר דבר אחד לפניך? אמר לו: אמור. אמר לו: איוב היו לו בנים ובנות, ומתו כולם ביום אחד, וקבל עליהם תנחומין – אף אתה קבל תנחומין. ומנין שקבל איוב תנחומין? שנאמר (איוב א, כא): "ה' נתן נה' לקח, יהי שם ה' מבכך". אמר לו: לא די לי שאני מצטער בעצמי, אלא שהזכרת לי צערו של איוב?!

נכנס רבי יוסי וישב לפניו. אמר לו: רבי, רצונך אומר דבר אחד לפניך? אמר לו: אמור. אמר לו: אהרן היו לו שני בנים גדולים, ומתו שניהם ביום אחד, וקבל עליהם תנחומין, שנאמר (ויקרא י, ג): "וַיִּדָם אֶהָרֹן" – אין שתיקה אלא תנחומין, ואף אתה קבל תנחומין. אמר לו: לא די לי שאני מצטער בעצמי, אלא שהזכרת לי צערו של אהרן?!

נכנס רבי שמעון ואמר לו: רבי, רצונך אומר דבר אחד לפניך? אמר לו: אמור. אמר לו: דוד המלך היה לו בן, ומת, וקבל תנחומין – ואף אתה קבל תנחומין. ומנין שקבל דוד תנחומין? שנאמר (ש"ב י"ב, כד): "וַיִּנְחַם דָּוִד אֶת בֵּית שֶׁבַע אִשְׁתּוֹ וַיָּבֵא אֵלֶיהָ וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ, וַתֵּלֶד בֶּן וַיִּקְרָא (קרי: ותקרא) אֶת שְׁמוֹ שְׁלֹמֹה" – אף אתה, רבי, קבל תנחומין. אמר לו: לא די שאני מצטער בעצמי, אלא שהזכרת לי צערו של דוד המלך?!

נכנס רבי אליעזר בן ערך, כיון שראהו, אמר לשמשו: טול כלי ולך אחרי לבית המרחץ, לפי שאדם גדול הוא ואיני יכול לעמוד בו. נכנס וישב לפניו ואמר לו: אמשול לך משל, למה הדבר דומה? לאדם שהפקיד אצלו המלך פקדון. בכל יום ויום היה בוכה וצוּעַק ואומר: אוי לי, אימתי אצא מן הפקדון הזה בשלום! אף אתה, רבי, היה לך בן. קרא תורה, מקרא,

* השיעור הועבר ע"י מרן הראשון לציון שליט"א בערב עיון שנערך באולפנית 'ישורון' ביום השלושים. השתדלנו למעט ככל האפשר בעריכת הדברים, כדי לשמר את ריחה ורוחה של תורה שבעל-פה בסגנונו היהודי של מרן שליט"א.

נביאים וכתובים, משנה, הלכות ואגדות, ונפטר מן העולם בלא חטא, ויש לקבל עליך תנחומין כשהחזרת פקדונך שלם. אמר לו: רבי אלעזר בני, נחמתני כדרך שבני אדם מנחמין.

חמשת התלמידים שהיו לרבן יוחנן בן זכאי – כולם גדולי עולם, ארזי הלבנון. הראשון שבהם – רבי אליעזר הגדול. נפטר בנו של רבן יוחנן בן זכאי, ונכנסים תלמידים לנחם את רבם, אבל תלמיד לא יכול לפתוח פיו לפני שביקש רשות מרבו. שואל רבי אליעזר את רבן יוחנן בן זכאי: רצונך שאומר דבר אחד לפניך? אמר לו: אמור. אמר לו: אדם הראשון היה לו בן – הכוונה להבל; מת הבל, יותר נכון – הוא נרצח – וקיבל תנחומים, שנאמר: "וַיַּדְע אָדָם עוֹד אֶת אִשְׁתּוֹ". התנחם אדם הראשון. גם אתה, רבן יוחנן בן זכאי, תקבל תנחומים. אמר לו רבן יוחנן בן זכאי: לא די לי צערי שאני מצטער בעצמי, הזכרת לי את צערו של אדם הראשון? זה נקרא תנחומים? אתה מוסיף לי צער על צער? ובמאמר מוסגר אני שואל את עצמי: מי מאיתנו מצטער כשהוא קורא על הבל? – אנחנו לא מצטערים. כשאני לומד את פרשת בראשית 'שניים מקרא ואחד תרגום', או כשאני שומע את הפרשה משליה הציבור בכית הכנסת ואני שומע שקין הרג את הבל – אני לא מצטער, אני לא בוכה, לא כואב לי כלום!

נכנס רבי יהושע בן חנניה, אשרי יולדתו – גם הוא רוצה לנחם. הוא אומר לרבן: תרשה לי לומר? אמר לו: תאמר. אמר לו: איוב היו לו בנים ובנות, מתו כולם ביום אחד וקיבל תנחומים, שנאמר: "ה' נָתַן נְה' לְקַח, יְהי שֵׁם ה' מְבֹרָךְ", גם הוא יקבל תנחומים. אמר לו: לא די שאני מצטער בצערי, אתה מזכיר לי את צערו של איוב?

רבי יהושע בן חנניה, אתה ראית שנכנס רבי אליעזר הגדול ואמר מה שאמר – וראית שרבן יוחנן בן זכאי לא מקבל תנחומים כאלה! רבי אליעזר הזכיר צערו של אדם הראשון, ואתה מזכיר צערו של איוב; אם אדם הראשון, בן אחד היה לו – אצל איוב הרבה בנים ובנות מתו ביום אחד, ואעפ"כ קיבל עליהם תנחומים ואמר: "ה' נָתַן נְה' לְקַח, יְהי שֵׁם ה' מְבֹרָךְ". אומר לו רבן יוחנן בן זכאי: די לי בצערי! עוד צערו של איוב אתה מזכיר לי? זה נקרא תנחומים?! רבי יהושע, אתה רואה שרבן יוחנן בן זכאי לא מקבל תנחומים כשמזכירים צרות של אחרים – אז למה אתה אומר את זה?

אפשר לומר, שנכנסו אחד אחד; רבי יהושע לא שמע מה שאמר רבי אליעזר.

אחריו נכנס רבי יוסי. אמר לו: אומר? אמר: תאמר. אמר לו: אהרן הכהן היו לו שני בנים גדולים; מתו שניהם ביום אחד – וקיבל תנחומים, שנאמר: "וַיִּדַּם אֶהָרֹן" – אין שתיקה אלא תנחומים. אמר לו: לא די לי שאני מצטער בצערי, אתה מזכיר לי את צערו של אהרן הכהן? שוב אותה בעיה. מזכירים את אהרן הכהן. לאהרן היו שני בנים, נדב ואביהוא, ומתו ביום אחד וקיבל עליהם תנחומים – אז שגם רבן יוחנן בן זכאי יקבל. אהרן הכהן זו קצת בעיה בשבילנו, כי כתוב בזוה"ק (ח"ג, נ"ז ע"ב) שכיום כיפור אנחנו מתענים על מיתת בני אהרן: "כל דמצטער על אבודהון דצדיקייא או אחית דמעין עלייהו – קודשא בריך הוא מכריז עליה ואומר (ישעיהו, ד) "וְסָר עֲוֹנָךְ וְחַטָּאתֶךָ תִּכְפֹּר". אמר לו רבן יוחנן בן זכאי: כיום כיפור תזכיר לי את זה, לא היום. זה לא תנחומים.

אחריו נכנס רבי שמעון. אמר לו: רבי, רצונך שאומר דבר אחד לפניך? אמר לו: אמור. אמר לו: דוד המלך היה לו בן ומת, וקיבל תנחומים, שנאמר: "וַיִּנְחַם דָּוִד". אמר לו: לא די שאני מצטער, אתה מזכיר לי את צערו של דוד המלך? שוב מזכיר לו את הבן הקטן שמת.

כשהיה הילד חולה, דוד המלך ככה צעק וישב על הרצפה; וכשמת הילד פחדו לומר לו שהוא מת. אמרו: כשהוא היה חולה – כך עשה, נאמר לו שמת – אולי יאבד את עצמו לדעת? וכשאמרו לו שמת – קם דוד המלך, התנחם. אומר לו שוב רבן יוחנן בן זכאי – שימו לב, כאן גדולי עולם מדברים – מה אתה מזכיר לי את צערו של דוד המלך? למה אתה מוסיף לי צער על צער?

בסוף נכנס רבי אלעזר בן עזריה, או לפי הגירסה של הגאון מוילנא – רבי אלעזר בן ערך. אמר לו: אני רוצה לדבר, לנחם את הרב. ענה לו: אמור. אמר לו: אמשול לך משל, למה הדבר דומה? לאדם שהפקיד אצלו המלך פיקדון. בכל יום ויום היה בוכה וצועק ואומר: אוי לי, מתי יצא ממני הפיקדון הזה? אף אתה, רבן יוחנן בן זכאי, היה לך בן, קרא תורה, קרא מקרא, קרא נביאים וכתובים, למד משנה, למד הלכות, למד אגדות. נפטר מן העולם ללא חטא, ויש לך לקבל תנחומים שהחזרת פיקדונך בשלום. אמר לו: רבי אלעזר בני, ניתחמתי כדרך שבני אדם מנחמים.

מה אמר לו, מה חידש רבי אלעזר לרבן יוחנן בן זכאי שבזה הוא מתנחם?

כשהזכיר רבי אליעזר לרבן יוחנן בן זכאי את אבלו של אדם הראשון אמר לו: מה אתה רוצה ממני, מה אתה מזכיר לי? – קין רוצח היה, שלא כדין רצח את הבל! ומה אתה מזכיר צערו של אדם הראשון? אתה חושב שאני לא מצטער על הצער של אדם הראשון? מה אני, כמו כולם, שקוראים את הפרשה ככה סתם? כשאני קורא אני נאנח, אז אין השוואה לבנו של רבן יוחנן בן זכאי.

אמר רבי יהושע: טוב, אני אזכיר את המקרה של איוב. אומר לו רבן יוחנן בן זכאי: שכחת מה שכתוב במדרש (מדרש תנאים דברים לב, טו), שבניו של איוב אכלו ושחו ולכן ”נתפלל שקבא נתקתחם“ (איוב א, טו)? מה אתה משוה את הצער של איוב – שבאמת הצטער, שמתו לו בנים ובנות כיום אחד – לבן שלי?

בא רבי יוסי והביא את הדוגמא של אהרן הכהן. בנים גדולים היו לו עד כדי כך, שאמר משה רבנו: ”בקרבי אֶקְדָּשׁ“ (ויקרא יג, ג) – חשבתו כי או כך, עכשיו ה' לקח את נדב ואביהוא שהם גדולים ממני וממך. שוב אמר לו: נדב ואביהוא הקריבו אש זרה; ולא די בצערי, שאתה מזכיר את צערו של אהרן הכהן?

נכנס רבי שמעון והזכיר לו את בנו של דוד המלך – ילד קטן, לא עשה עוונות. אמר לו: מה אתה מזכיר לי את דוד המלך, שזה באמת צער גדול.

כל תלמיד ותלמיד רצה להביא דוגמא של צער של משהו אחר. בד"כ אומרים: 'צרת רבים – חצי נחמה'; אם זה היה כדור שלו – מילא, אבל מביאים לו מדוד, מאהרן, מאיוב... מה אמר לו רבי אלעזר? מלך אחד נתן אבן יקרה לאדם. אמר לו: פיקדון בידך. שמור על הפיקדון הזה, הזיהר שלא יגנבו לך אותו. אמר לו האדם: מה אעשה בפיקדון הזה? אני פוחד. בא המלך ולקח את הפיקדון – אותו אדם שמח.

חז"ל אומרים (ירושלמי ברכות פ"ב ה"ח):

כד דמך רבי בון בר רבי חייא, על רבי זעירא ואפטר עילו: "מתוקה שנת העבד" (קהלת ה, יא); "ישן" אין כתיב כאן, אלא: "אם מעט [נ]אם הרבה יאכל" (שם). למה היה רבי בון בר רבי חייא דומה? למלך ששכר פועלים הרבה, והיה שם פועל אחד והיה משתכר במלאכתו יותר מדיא. מה עשה המלך? נטלו, והיה מטייל עמו ארוכות וקצרות. לעיתותי ערב באו אותם פועלים

ליטול שכרן, ונתן לו שכרו עמהן משלם, והיו הפועלים מתרעמין ואומרים: אנו יגענו כל היום, וזה לא יגע אלא שתי שעות ונתן לו שכרו עמנו משלם? ! אמר להן המלך: יגע זה לשתי שעות יותר ממה שלא יגעתם אתם כל היום כולו! כך יגע רבי בון בתורה לעשרים ושמונה שנה מה שאין תלמיד וותיק יכול ללמד למאה שנה.

רבי בון נפטר בגיל עשרים ושמונה שנים. עלה הספדן להספיד אותו ואמר: "מתוקה שנת העבד, אם קצט [ן]אם הרבה יאכל". למה דומה רבי בון? למלך שהזמין פועלים שיעבדו, וראה פועל אחד שעובד טוב, כוזריות ובשמחה. קרא לו בחצי היום ואמר לו: בוא, שב לידי. בערב שילם לכולם את שכרם, וגם לו שילם שכרו. אמרו לו הפועלים האחרים: זה לא עבד, מה אתה משלם לו שכר מושלם? אמר: הוא טרח ויגע בשעות האלה שעבד, יותר ממה שאתם עבדתם. כך רבי בון, יגע בעשרים ושמונה שנותיו, מה שלא יגע תלמיד ותיק במאה שנה. לכן "מתוקה שנת העבד"; מי שעובד את הבורא, יתברך שמו ויתהלל, מי שטרח, לא משנה הגיל.

אבל לאדם זה לא כל כך מובן. אם רבי בון בעשרים ושמונה שנים עבד והגיע לדרגה של מה שתלמיד ותיק עבד במאה שנה – א"כ למה נותנים לרבי בון רק מאה שנה? לפי החשבון צריך להיות יותר!

העניין הוא כך: יש אדם שלומד תורה, ויש תלמיד ותיק. יש לומד ועובד ומלמד אחרים, משפיע על אחרים, עובד את ה' ומגיע לדרגה גבוהה לעלות למעלה; לא מסתפק במה שהוא נמצא, לא עומד במקומו. אדם שעומד במקומו – סופו נופל. אדם תמיד צריך לשאוף להגיע למעלה. "מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי" (ת"א רבה כג, ד"ה יודבר א-להים), מתי אני אוכל להגיע לדרגות גבוהות כאלה? אדם צריך לשאוף להיות כמו אברהם, יצחק ויעקב. אי אפשר להגיע אליהם – אבל לשאוף הוא צריך. אדם שרואה אדם שני ששוקד ולומד תורה, צריך גם הוא לשאוף לשקוד בתורה. זה נקרא 'עובד ה''. לעומתו, אדם שיושב ולומד ולא מלמד אחרים ולא דואג לאחרים – הוא נקרא 'תלמיד ותיק'. התלמיד הותיק יכול ללמוד מאה שנה, אבל אותו תלמיד כמו רבי בון, בעשרים ושמונה השנים שלמד ועבד ויגע וטרח – מגיע לו שכר גדול. באה הנשמה של רבי בון לשמיים ואומרת לקדוש ברוך הוא: ריבוננו של עולם, לו הייתי חיה יותר מעשרים ושמונה שנים – הייתי לומדת יותר, עובדת יותר, מלמדת יותר, משפיעה יותר! אומר לה הקדוש ברוך הוא: א"כ, מה את רוצה? תלמיד ותיק – מאה שנה, קחי עוד מאה שנה, שכר של לימוד תורה. אומרת לו הנשמה: לא, אני רוצה את העבודה שלי, אני לא רוצה נדבות. כתוב שהנשמה נמצאת בשמיים תחת כסא הכבוד, ויורדת לארץ. אומר ה' לנשמה: תרדי. אומרת הנשמה: אני יורדת. עכשיו אני אוכלת מנהמא דכיסופא, אני נהנית מכלום, מצדקה. אני רוצה לרדת ולעבוד את הבורא יתברך שמו ויתעלה, ולאכול לא מנהמא דכיסופא, אלא מ'יגיע פפיך פי תאכל' (תהלים קכח, ב). אם הנשמה עובדת ויגיעה – הנה מה טוב. אבל לפעמים באה הנשמה, יורדת לכאן, מתכלכלת ומטנפת עצמה ואת אחרים. לעומת זאת, יש נשמה שכאשר היא יורדת – לוקחים את הנשמה, מבריקים אותה, מצחצחים אותה והופכים אותה לדבר מבריק, כמו שכתוב בחז"ל (מ"ק כה ע"ב), שהקדוש ברוך הוא שש ושמח בכוא אליו נפש נקי וצדיק.

אומר לו רבי אלעזר: רבן יוחנן בן זכאי, אתה קיבלת פיקדון. את הפיקדון הזה אתה לקחת, שפשפת, הברקת, צחצחת והפכת אותו לדבר מבריק. אילו בנו של רבן יוחנן בן זכאי

לא היה לומד תורה – אז הבל, בני איוב ושאר הדוגמאות שהביאו כאמת לא היו מנחמות אותו. אמר לו רבי אלעזר: בנך ישב ולמד תורה. למד תורה, והחזרת את הפיקדון הזה נקי ומצוחצח. אמר לו רבן יוחנן בן זכאי: ניהמתני. רבן יוחנן בן זכאי נושם לרווחה ואומר: ניהמתני, וניהמתני כדרך שבני אדם מנחמים. הראשונים לא היו בני אדם שניחמו אותו? אלא, כל הזמן חשב רבן יוחנן בן זכאי מה קרה שבנו נפטר; אולי הבן לא היה בסדר, אולי האבא לא בסדר, אולי האמא לא בסדר... מתחיל כל אחד לעשות חשבון נפש. אומר לו רבי אלעזר: אני לא אומר כמו שאחרים אומרים. יש להם חשבונות, יש להם פגמים, אבל הבן של רבן יוחנן בן זכאי יצא נפש נקיה; למד תורה, נביאים, כתובים, משנה והלכות ויגע בתורה – ו"מתוקה שנת העבד". עכשיו, כשהוא בא לשמיים, הוא מקבל שכר כתלמיד ותיק. אומר לו רבן יוחנן בן זכאי: ניהמתני, שלא נפטר בני מתוך עונש של האבא, או של האמא, או של אחרים – אלא הגיע עיתו וזמנו.

ב

כתוב בתהלים (קט. טז): "חשבתני דרכי נאשיבה רגלי אל עדתיך". על הפסוק הזה יש הרבה פירושים: פירוש אחד, שדוד המלך היה יושב בכיתו וכא לו יצר הרע. אמר לו: דוד המלך, אתה מלך ישראל, יש לך מלחמות, יש לך עבודות קשות, ואתה כל הזמן טורח, יגע, כלילה אתה לא ישן, אתה קורא תהלים, אתה לומד. כל העול על הראש שלך. צא קצת להתבדר, לטייל, תנוח קצת! יש איזה תיאטרון, לך לשם, תירגע... "כל הגדול מחברו – יצרו גדול הימנו" (סוכה נב ע"א), אז יצר הרע מדבר עם דוד המלך. הוא משפיע עליו. דוד המלך לא מצליח להתגבר עליו, וקורא לעגלון שלו: אני רוצה עכשיו לעלות על העגלה, קח אותי לתיאטרון להסתכל! העגלון תמיה. אומר דוד המלך לעגלון: אל תלך בכביש הזה לתיאטרון, תלך בכביש השני. אומר לו העגלון: אדוני המלך, הכביש השני זה דרך יותר רחוקה. אומר לו דוד המלך: אין דבר. לוקח אותו העגלון בכביש השני, מגיעים לבית המדרש ודוד המלך אומר לו לעצור. קופץ דוד המלך ונכנס לשיבה ללמוד. אומר לו יצר הרע: נתתי לך כוחות לקום וללכת, ואתה הולך לבית המדרש? ! עונה דוד המלך: "חשבתני דרכי", איך אני יכול להילחם נגד יצר הרע. אמרתי: אין ברירה; אני אומר בפה שאני הולך לשם, אז יש לי את הכוחות, ואז – "נאשיבה רגלי אל עדתיך". זה פירוש אחד.

פירוש שני מביא הבן איש חי. אם ניקח לדוגמא את שוק מחנה יהודה בירושלים – אותם פירות וירקות נמכרים בכל מיני מקומות. אדם פיקח שבא לשוק, נכנס לרחוב אחד ורואה פירות – הוא לא קונה; הוא עובר עוד רחובות, אולי יש פירות יותר יפים, יותר בזול, ואז הוא קונה את הדבר הכי טוב. "חשבתני דרכי" בענייני העולם הזה – כשאני רוצה דברים אישיים שלי, כשאני רוצה לקנות חולצה – אני לא קונה בחנות הראשונה; אני מסתובב בחנויות כדי לקנות את החולצה הכי יפה, ובזול. כך, אם אני רוצה לקיים מצוה – אני צריך לחפש ולחפש איזו מצוה היא הכי טובה, הכי נאה והכי חשובה, בבחינת "זה א-לי נאנהו" (שמות טו. ב). לא סתם לקיים את המצוה, אלא לעשות אותה בחשק, בהתלהבות ובהידור. "חשבתני דרכי" – האישיים שלי – "נאשיבה רגלי אל עדתיך".

דבר שלישי: אדם הולך לעבודה. כל אדם רוצה להתקדם בעבודה. מקבל דרגה, ועוד דרגה. אם לא נותנים דרגות – עושים שביתות. בכל מקום ומקום רוצים לקבל דרגה יותר

גבוהה. אדם טורח, רוצה למצוא חן בעיני המנהל ועושה את כל המאמצים כדי להגיע עוד למעלה. "חשבת דרכי" – כיצד אני עושה בעניינים שלי, שאני רוצה להתקדם למעלה – "נאשיבה רגלי אל ערתיך". אל תעמוד במקומך. יותר תורה, יותר מצוות, יותר מעשים טובים, לעלות ולהתעלות, לא להישאר באותו מקום.

ג

כתוב (קהלת ג, יד): "וְהָאֵלֹהִים עָשָׂה שִׁירָאוּ מִלְּפָנָיו" – זה מיתתם של צעירים. מותו של צעיר זה מזעזע. אבא מצטער, אמא מצטערת, האשה, הבנים, הבנות והמשפחה. כולם מצטערים. זה קשה, קשה מאוד. כתוב (ברכות כח ע"ב): "היום כאן ומחר בקבר"; לצערנו, הוא היום בקבר. כשרואים מקרים כאלה ורוצים לעשות עילוי נשמה למנוח – עושים חשבון נפש, מה אני צריך ללמוד מהמנוח? מה אני יכול לעשות לעילוי נשמתו? אפשר לעשות חסד, צדקה, אפשר ללמוד משניות לעילוי נשמתו. אבל צריך לדעת מה היה הכוח שלו. הכוח שלו היה, שהוא רצה להתעלות. הכוח של המנוח היה, שהוא רצה לתת לאחרים. לא להסתפק בלימוד לבד, "חדאי נפשאי, חדאי נפשאי, לך קראי לך תנאי" (פסחים סח ע"ב) – אלא הכוח שלו היה להתעלות ולתת לאחרים, להשפיע על אחרים; אם זה בישיבה, אם זה בצבא ואם זה באולפנא: לתת, להשפיע, להתרום למעלה למעלה.

כל אחד ואחד – כל אחד מהמשפחה, כל מי ששומע דברים כאלה – ידע לו שהנשמה הזאת היא נפש נקיה, נפש טהורה, נפש זכה: קרא, שנה, למד, לימד.

אומר רבן יוחנן בן זכאי: ניתמני כדרך שבני אדם מנחמים. הוא עדיין מצטער – אבל הוא התנחם קצת; התנחם שגידל אבן יקרה ולא החזיר אותה כמו שקיבל, אלא ציחצח אותה, הבריק אותה והפך אותה לאבן יפה. זוהי הנחמה. אבל הנחמה הגדולה ביותר היא ללמוד ממעשיו, ללכת בדרכיו ולעלות ולהתעלות בדרך שלו. כל מי שהכיר אותו צריך לחשוב: איך אני יכול להתעלות? איך אני יכול להגיע לדרגה יותר גבוהה? לחשוב חשבון דרכי, בכדי להשיבה רגלי אל עדותיך למצוות ולמעשים טובים.

ד

השבוע אנתנו נקרא בפרשה על החסד של רבקה. אליעזר ביקש ממנה: "הגמיאני נא מעט מים" (בראשית כד, יז) – נתנה לו מים. כתוב (שם, יט): "וְנָתַלְתָּ לְהִשְׁקָתוֹ". אח"כ כתוב (שם): "וְתֹאמַר גַּם לְגַמְלִיךָ אֲשָׁב עַד אִם פְּלוֹ לְשִׁתְּךָ".

בא אליעזר, רואה ילדה. היא מגיעה למים, והמים עולים לקראתה. עומד אליעזר ומשתאה: ילדה בארם נהריים, ומים עולים לקראתה? זוהי צדקה. לקראתי המים לא עלו. אם כך – כשכיל מה אתה חוקר אותה?

אומר אור החיים הקדוש (שם): כשנתנה רבקה לאליעזר לשתות – שתה, והיא לקחה ממנו את הכד. אמר אליעזר: זאת שהמים עולים לקראתה – קמצנית היא! רבקה קראה את המחשבה שלו ואמרה לו: כמה אתה יכול לשתות? כד, שני כדים? "גם לגמליך אשאב עד אם פלו לשתתך"! הגמל לא שותה כד או שני כדים – הוא שותה חביות, ואני אביא להם עד שיגמרו לשתות. שאל אליעזר: אז למה את מפלה ביני לבין הגמלים?

מסביר אור החיים, שרבקה אמרה לו: אתה עייף, רעב, צמא, אתה רואה מים חיים מבאר ואתה מתנפל עליהם. אם תשתה – תכאב לך הבטן, תהיה חולה! הרמב"ם אומר (דעות פ"ה ה"א): "ולא יהא רוּדף למלאת בטנו" ! אומרת רבקה: אני רואה שאתה כל כך מתלהב – אני מפסיקה! לא שאני קמצנית – אני לגמלים אתן את הכל... אבל עליך אני חסה! חסד עם חכמה.

יש אשה צדקת – אז המים עולים לקראתה, זה יכול להיות; אבל זה עוד לא מוכיח שאם יבואו אורחים המים יעלו לקראתה והאוכל יתבשל לבד... אין דבר כזה! צריך לקחת, לעבוד, לבשל, לקלף תפוחי אדמה, ולשחוט בהמות אם צריך. ראה אליעזר שהמים עולים לקראתה ואמר: צדקת, מי אמר שהיא מתאימה ליצחק, לבית של אברהם אבינו, שעובדים ויגעים שם?

שמעתי מעליו השלום, חכם מנשה שלו, ששמע מעליו השלום גאון הדור, בעל הכן איש חי, איך שהוא הסביר את זה: הוא אומר שבא אליעזר, ומביא את רבקה ליצחק. שואל יצחק את אליעזר: מה שמה? אומר לו אליעזר: רבקה. שואל יצחק: מיהו אביה? אומר אליעזר: בתואל. עונה יצחק: בתואל? רשע מרושע! הבאת לי בת בתואל? ומה שם אחיה? עונה אליעזר: לכן. אומר יצחק: לכן? לכן הארמי – אחיה? הנושא אשה צריך שיברוק באחיה (כ"ב קי"א), מה הבאת לי? בת בתואל, רשע, אחות לכן? החזר אותה! אני יצחק, עולה תמימה, עליתי על גבי המזבח – אני אקח את האשה הזאת? אומר לו אליעזר: תראה, היא צדקת, מים עלו אליה. אומר לו יצחק: זה סיפורי חסידות... אני צריך אשה רגילה, מיוחסת ונכבדת! אבל אליעזר יודע שהיא צדקת. יצחק היה גבורה, דין. אומר אליעזר: למה אנחנו רבים? נלך לאברהם אבינו, ומה שיפסוק אברהם – נעשה. אומר יצחק: אבא שלי יסכים שאני אקח אחות לכן, בת בתואל? ודאי יפסוק להחזיר אותה...

הולכים לאברהם אבינו. שואל אברהם: מה שמה? עונה יצחק: רבקה. אומר אברהם אבינו לעצמו: כשירדתי מן העקדה, אמר לי הקדוש ברוך הוא שנולדה רבקה בת זוגו של יצחק. אבל הוא לא רוצה להגיד ליצחק שבשמיים הוא רואה את זה; יאמר לו יצחק: מה אתה מביא לי, אני רוצה אשה רגילה, גשמיית... אומר אברהם אבינו ליצחק – קח אותה. אומר לו יצחק: איך אני אקח אותה, אשה כזאת?!

אומר יצחק לרבקה: אין לי דירה, אין לי בית, אני לא רוצה לשכור דירה. יש לי אוהל שבו חייתה אימי; את מוכנה להיכנס לאוהל זה? חשב שתגיד לו "לא", אמרה לו – "כן".

אומר לה יצחק: תראי, אין לי מיטה. יש מיטה ישנה של אמא שלי. אני לא קונה רהיטים. אומרת רבקה: כן, מסכימה. אומר לה יצחק: את יודעת מי זו אמא שלי? שרה, שגדולה מאברהם אבינו ברוח הקודש! את מסכימה להיות במיטה שלה?! אומרת רבקה: מסכימה.

מביא לה יצחק עשרה גרם קמח ואומר לה: תכיני לנו אוכל. אומרת רבקה: מעשרה גרם מכינים אוכל?! אומר יצחק: כן! הכיני! אם אינך רוצה – חזורי ללכן! אומרת רבקה: טוב, אכין לך. מביא לה יצחק גרם שמן: הדליקי! אומרת רבקה: מה אני אדליק בגרם שמן? נכנסת ואומרת: ריבונו של עולם, לאן נקלעתי?... אמרו לי: יצחק עולה תמימה, צדיק – הסכמתי... תרחם עלי! והיא נכנסת ועושה בעשרה גרם קמח. פתאום הקמח תופח והבצק תופח... אומר אברהם: קח אותה. עונה לו יצחק: איך אני אקח אשה כזאת? יצחק עומד ותמיה. מדליקה רבקה את הנר – והנר דולק כמו אצל שרה אימנו, מערב שבת לערב שבת, ויצחק תמיה; ורואה ענן על האוהל, ויצחק תמיה. "וַיִּבְרָא יִצְחָק הָאֱהָלָה שָׁרָה אִמּוֹ, וַיִּקַּח אֶת

רבקה נתהי לו לאשה וַיֵּאָהֲבָהּ, וַיִּנָּחַם יִצְחָק אֶחָרֵי אִמּוֹ” (בראשית כד, טו). אומר יצחק: כמו שרה אימנו – ברכה בעיסה, ושמן דולק, וענן; צדקת.

בבוקר קם יצחק להתפלל שחרית, ורואה את אליעזר עבד אברהם יושב בפתח האוהל. אומר לו יצחק: מה אתה עושה פה? עונה אליעזר: כאתי לקחת את רבקה בחזרה לארם נהרים. אומר לו יצחק: לא. אומר לו אליעזר: למה לא? אתמול קללת אותי, רבת איתי... כלילה חשבתי שאולי אתה צודק, ולכן אני מחזיר אותה! לאן הולכים? – אצל אברהם אבינו. אברהם מכיר את אליעזר, ואומר לו: כמה כסף אתה רוצה בשביל לשתוק?... אומר לו אליעזר: הוא שפך את דמי! אני רוצה להיכנס חי לגן עדן. אומר לו אברהם אבינו: שכרך – להיכנס חי לגן עדן.

אומר הבן איש חי: אתם יודעים מיהי שרה אימנו? זו שעשתה בצק ויוצא לה הרכה בצק – זו שרה אימנו? זו שמדליקה נר והנר נשאר דולק הרכה זמן – זו שרה אימנו? מה כאמת קורה פה? לחם, פת, קמח... יש ניפוי, יש עבודה, יש טרחה, יש אפיה – יש חלה!
תפקידה של האשה – לתת אוכל כשר ומהודר לבעל: שמיטה – לא שמיטה, כשר – לא כשר, אוצר כ"ד – לא אוצר כ"ד, לשמור קדושת שביעית – לא לשמור קדושת שביעית... הכל על ראשה. נר מערב שבת לערב שבת; לשמור על קדושת השבת "מיום ראשון עד יום שישי, לקראת שבת נכספה נפשי" (יום השבת אין כמוהו, זמירות לליל שבת), להתכונן לשבת כבר מיום ראשון – זהו תפקידה של אשה. ישנן נשים שמדליקות נרות בערב שבת – אבל אח"כ גם מדליקות טלוויזיה; ישנן נשים שמדליקות נרות בערב שבת – והבעל מדליק מהנר הזה את הסיגריה שלו... צריך לדעת קדושת השבת, להכניס הביתה אור! זו שרה אימנו. ענן על האוהל – זה טהרת המשפחה. יצחק אבינו, כשרואה דברים כאלה, אז – "וַיֵּאָהֲבָהּ", אהבה של קדושה וטהרה; ואיך הגיע לזה? – בחסד, "וַתוֹרֵת חֶסֶד עַל לְשׁוֹנָהּ" (משלי לא, כו), אדם שלומד תורה ומלמדה לאחרים, חסד.

יהי רצון, שהנשמה הזכה והנקיה תעמוד כתפילה על האלמנה, על הילדים ועל ההורים, שלא יוסיפו לדאבה עוד. אולי יתקיים בהם מה שאמר רבן יוחנן בן זכאי: "ניחמתני כדרך שבני אדם מנחמים". יהי רצון, שהקדוש ברוך הוא ינחם את כל עם ישראל בבניין ציון וירושלים, וכזה אנחנו נתנחם.